Євстахій Манацький

СЕЛА БІЩЕ І ПОРУЧИН НА БЕРЕЖАНЩИНІ

Село Біще — розтягнулось над правою відногою річки Золотої Липи, що випливає з Гологірської височини, таки при містечку Гологори — Золочівського повіту. Тією відногою, пливе Золота Липа крізь села Рекшин, Стриганці, Двірці, Біще, Поручин, Жуків і під селом Гиновичі з'єднується з лівою відногою Золотої Липи в одно русло. Ліва віднога тієї ж річки, випливає неподалеку села Богутина Зборівського повіту, і перепливає крізь містечко Поморяни, села — Розгадів, Пліхів, став в Урмані, відси крізь Дрищів, Жуків і близько села Гиновичі – злучившись разом, вливаються обидві відноги до великого ставу в Бережанах.

На підставі давніх переказів, передаваних поколіннями, а також певних наявних топографічних даних, можна прийняти, що село Біще в далеку давнину, було укріпленим городом, що стояв тут на сторожі довколишніх осель, для відпору нападів степових хижаків. Обґрунтовуючи таке твердження, можна навести наступні докази: — в Біщу є гора, що називається „Вали". На тій горі, видно виразні ще до сьогоднішнього дня штучно насипані оборонні вали; від північної сторони, є ще добре захованих сім таких валів, від західньої та полудневої по п'ять, від сходу – були вони вже дещо менше зазначені, бо ця частина була під управою або під забудовою господарств. Тут від східньої частини, де ті вали спадають стрімко в діл до ріки Золотої Липи — був колись в давнину великий став, що простягався поміж селом Біще та Поручином, далеко на північ. На вершку тієї гори „Вали", є ще один круглий вал, а посеред нього, стоїть ще сьогодні в давнину збудована наша церква.

Давні перекази подають, що на „старому Біщу в так зв. Нєґовій Ямі" таки під валами, стояла друга старинна церква, зруйнована татарськими загонами і коли на Великдень в селі виносили Плащівницю і обходили тричі церкву співаючи „Христос Воскресе", тоді на місці поруйнованої церкви, добувалися із підземелля голоси дзвонів тієї церкви. Із цього підземелля, випливає джерело чистої води, що вливається до Золотої Липи.

Майже посеред села, стоїть римо-католицький костел, побудований на штучно насипаній горі, що називали її „Говдою". Давні перекази подають, що повище гори Говди, де стоїть друга подібна, теж штучно насипана гора — на самому вершку тієї ж гори, стояла церква під покровом св. Николая. Виходило б з цього, що в давньому Біщу було три церкви — отож мусів це бути великий й добре укріплений старий город — Біще з численним населенням. Ще в тридцятих роках нашого сторіччя, можна було видіти в саді Томка Ліпінського, якесь дуже старинне цвинтарище, подекуди навіть з кам'яними хрестами із старо-слов'янськими написами, що не легко було їх відчитати. Можливо, це

цвинтарище було приналежне до церкви св. Николая, бо віддаль поміж ними невелика.

Коли побудоване було село чи город Біще, хто дав почин і від чого пішла назва тієї місцевости — не дається історично устійнити та підперти відповідними доказами. Десь в тридцятих роках нашого сторіччя, вийшла друком невелика книжка, що її написав б. посадник міста Бережан, поляк Віснєвскі, який будь-то би опираючися на старинних записках, переховуваних в скарбниці латинського костела в Біщу стверджує, що село Біще заклав та розбудував, власник цього села — якийсь Бощ, від якого й пішла назва села десь в половині 14 сторіччя. Також другий автор, син поляка-органіста в Біщу, що був проф. познанського університету Юзеф Відаєвіч, старається доказати, що цю оселю таки заснував польський шляхтич Ян Бощ вже в 1339 р. і від його імені пішла назва оселі. Але ті їхні докази не є переконливі, вони більше підправлені політичними елементами, для осягнення певних завдань, що її поставила собі польська історіографія у відношенні до західньо-українських земель. Автор цього допису, бувши малим хлопцем, чув від свого старшого брата, тоді учня Бережанської гімназії, що в скарбниці в костелі, справді переховуються старинні архіви та книги оправлені в телячу шкіру — писані старо-слов'янським письмом, які він сам бачив та переглядав. Тоді брат говорив авторові цих рядків, що Біще було колись дуже старинним, великим містом-городом.

Село Біще межує на півночі зі селами Двірці, Стриганці, Рекшин і Поточани, від сходу зі селами Поручин, Пліхів, Урмань та Дрищів, від півдня зі селами Жуків і Шумляни, а від заходу із селом Вербів. У селі фільварку не було, тож люди за часів панщини працювали на полях в Поручині або Двірцях.

Обидва села Біще і Поручин, творять одну укр.-католицьку парохію, з осідком пароха в Поручині. В давнину, осідком парохії було село Біще, але в наслідок пожежі та знищення приходства, перенесено осідок парохії до Поручина. Ще до часів першої світової війни, на металевій парохіяльній печатці був напис: „Уряд парохіяльний Біща і Поручина". По війні змінено напис на: „Уряд парохіяльний Поручина і Біща". До української парохії приналежних було приблизно 200 морґів управної землі та сіножатей, — з цього в Біщу було 30 морґів а 170 в Поручині. На підставі перепису населення 1930 р. в селі Біщу замешкували 1095 людей, з цього як подано греко-католиків (українців) — 638 осіб, римо-католиків (поляків) — 422 осіб, жидів — 35 осіб. Польська конскрипція не подавала національности населення, а тільки релігійний обряд — це було їм вигідніше, бо очевидно всіх римо-католиків зараховували до поляків. Тому, що в Біщу жило багато українців римо-католицького віровизнання, на підставі таки сільських обрахунків в селі жило: українців — 842 осіб, поляків — 218, жидів 35.

До дуже старинних українських родів в селі належали роди: Балаці, Брили, Бузяки, Бурдяки, Вокурені, Галькові, Гиси, Головаті, Дідухи, Дмитерки, Допіри, Дзюни, Духоньки, Кавки, Качорі, Кізими, Кер-

ницькі, Кості, Кузі, Кривошийки, Іваньки, Манацькі, Моньки, Нєґи, Олійники, Мирляки, Палинички, Пиригони, Поривчі, Савки, Савчуки, Смаки, Пєхні, Худики, Цюри, Шавелі, Шимкові, Штейтові, Яндрухівські. До пізніших родів належали: Базилеві, Кравці, Мазурики, Лебеді, Литвинові, Садівники. З часом, з утратою мужеських потомків зайшли певні зміни у прізвищах тих старих родів як ось: Беринди, Богуславські, Болюхи, Бичі, Волощуки, Ворони, Гарасимові, Ґамуґи, Дупаї, Джуси, Куфлінські, Куці, Ковальчуки, Ліпінські, Масні, Лацковські, Раки, Сеньові, Шупляки та ін.

Саме село зараховували до середньо заможніх сіл Бережанського повіту. Воно простягалось на менше урожайних ґрунтах, зате сіножаті над Золотою Липою, були дуже видатні – двокісні, трави високі, що в час сінокосів миготали лише солом'яники косарів. Але вже після першої світової війни, обидва села Біще і Поручин почали бідніти, змушені роздрібнювати ґрунти поміж дітей і внуків. Землі не прибувало, населення побільшувалось, заробітків не було, еміґрацію в один час припинили, а до цього, ворожа держава повела відповідну політику „на зніщенє Русі". Рятували себе мешканці села закладанням кооператив, рільничих товариств для піднесення урожаїв, для плекання расової худоби, свиней і тим подібне, але це все не змогло заступити здорової земельної політики, а головно парцеляції двірських ґрунтів поміж мало і безземельних рільників, а також творення промислу для відпливу зайвих у господарстві рук до праці в промислі, комунікації, при будові тощо. Та про те не було чого й мріяти, бо землею наділювали лише поляків-колоністів, що їх спроваджували з корінної Польщі, для повної польонізації українських земель.

Під культурним та політичним оглядом, село Біще належало до середньо свідомих сіл повіту. Причиною цього явища було те, що в селі було польське приходство, польське вчительство, поштовий уряд, станиця поліції, залізнична станція та поручинський двір. Усі ці уряди і установи, були в польських руках і місцеве українське населення було до деякої міри від них залежне, головно бідніше населення, що для свого прожитку, було змушене старатися про зарібок на залізниці чи в дворі. На тих, що шукали зарібку, йшов великий тиск переходу із свого обряду на латинський, що в тих часах ідентифікувалося як перехід „на польське". Такі зрештою практики, переводили поляки в життя ще за часів Австрії — що ж доперва говорити про часи польської окупації.

Не зважаючи однак на всі такі чи інші перепони, до першої світової війни культурне та політичне життя громадян села, було дуже діяльне у кожній ділянці, чи це йде про читальню „Просвіти", руханково-пожежне т-во „Січ" чи інші т-ва. В селі постала церковна крамниця мішаних товарів, якої справником був — Іван Болюх. Тоді побудовано на „Валах" гарну, репрезентативну церкву, що її збудував будівничий Михайло Дидик родом з Дрищева, правдивий архітект-будівничий з Божої ласки. Комітетовими будови церкви були: Григорій Гарасимів,

Степан Манацький, Іван Болюх, Андрій Волощук, Гринько Кузів та Ілько Поривчий.

Політично розбуркували завжди село — розписані вибори чи до Львівського сойму чи Віденського парляменту до того ступня, що ще довго після них село „жило" ними, розповідаючи собі про завзяту виборчу боротьбу з польськими шахрайствами, перекупствами чи іншими фальшами. Не ощаджували виборці таки і своїх „хрунів", що за юдин гріш продавали свій голос ворожій стороні, але в Біщу таких майже не було, навіть найбільше залежні виборці, були вірні своїй справі та своєму народові. Під час виборів в 1908 р., була така гаряча кампанія, що поляки вперше вибили камінням вікна Степанові Манацькому, що був тоді провідником села. Такі і подібні моменти, лише прискорювали свідомість та національну гідність українського села та його мешканців.

У 1890 – 1914 роках, до діяльних і свідомих громадян села Біща, належали: Степан Манацький, Петро Волощук, Михайло Ворона (Іваньків, що був кошовим „Січі"), Іван Болюх (Базилів), Іван Баран, Степан Баран, Гринько Гарасимів (Литвинів), Дмитро Кізима, Йосиф Манацький, Микола Ворона, Йосиф Ворона, Андрій Волощук, Федір Волощук, Гринько Кузів, Степан Садівник, Дмитро Масний, Дмитро Лебідь, Ілько Поривчий, Петро Гарасимів, Гнат Беринда, (в його хаті поміщувалась 30 років читальня „Просвіти"), Петро Болюх, Стах Болюх, Гринько Рак, Андрій Щупляк, Михайло Гиса (Капралик), Ілько, Михайло, Іван та Василь Ворони, Гринько Куций (Бурдяків), Захарко Ворона, Петро Манацький (Цюрів), Микола Манацький, Степан Болюх, Гринько Болюх (Допірів), Степан Масний, Микола Масний, Андрій Болюх і Антін Куций.

Народні школи засновано вже в 1870-их роках. Першим учителем в Біщу, був поляк Савіч, а в Поручині, поляк Фок. Після першої світової війни, учителювали Петро Бортник з дружиною — українці в Поручині, а в Бішу польки Стефанія Труш і Ядвіґа Насєльска.

Хоча наука в школі велася в українській мові, але учителями були поляки, бо в польському рахунку стояло написане, що село Біще має бути спольонізоване, що очевидно ніколи не вдалося. Деякі батьки в Біщу зрозуміли, що треба дати дітям високу освіту, та вже перед першою світовою війною післали дітей на науку до Бережанської гімназії. З Біща пішли тоді: Олександер Манацький, Михайло Манацький, Євстахій Манацький, Пилип Гарасимів та Іван Болюх. Але не всім вдалось закінчити науку, бо 1914-го року почалася світова війна, що припинила в Галичині працю у школах та урядах, а ввесь галицький край, став театром військових дій і кривавих змагань. Лише деякі з них таки покінчили високі студії, як прим. Олександер Манацький, отримавши на віденському університеті ступінь д-ра медицини, що за часів української державности був начальником шпиталів в містечку Перемишлянах, а перебравшися згодом на Карпатську Україну, був в Мукачеві лікарем, потім переїхав до Бережан, вкінці осів в містечку Козові. В

1946-му році вже на еміґрації, він помер в німецькому місті Бад-Пірмонті, залишаючи сина-лікаря д-ра Й. Манацького, тепер в Торонті і дочку Лідію зам. Кривітську аптекарку-фармацевтку також в Канаді. Медичні студії покінчила теж М. А. Манацька дочка автора цього допису, замужня за д-р Богданом Гуком, сьогодні обоє виконують лікарську практику в Ютика, Н. Й.

Парохом римо-католицької парохії в Біщу до 1900 року був кс. Чціньскі. За його часів, пізніше кс. Солтиса, починали співати коляди в костелі колядою „Бог Предвічний", бо вірні не знали ані польської мови, ані польських коляд, тож співали всі коляди по українськи. Всі вони від колиски до гробу, вживали лише української мови, їх побут, культура та звичаї були українськими. Кс. Солтис був доброю людиною, дуже любив діти, обдаровуючи їх принагідно солодощами, а в школі співав разом з дітьми пісні — українські і польські на переміну, та не примушував дітей до нічого. Бувало на Йордан, виходив з процесією на ріку разом з нашим парохом, святити воду на ріці Золотій Липі. Наш парох, теж на храмове свято костела Успенія Преч. Діви Марії в місяці серпні кожного року, виходив з процесією та відслужив все Службу Божу в костелі. Українське населення без ріжниці обряду, святочно обходило це свято в Біщу. Ця ідилія, закінчилася з приходом на латинську парохію до Біща кс. Костоловського. Сам він син бучацького шевця, закінчивши гімназію оо. Василіян в Бучачі, у Львові перейшов на польську теологію, згодом, став польським священиком. Щоби заслужити собі ласку в нових панів, почав вести боротьбу з тими, до яких ще недавно приналежав. З його приходом на парохію в Біщу, життя в селі основно змінилося. Зараз заложив польську приватну школу в приходськім будинку, забрав всіх дітей поляків з народної школи з українською мовою навчання – до своєї польської школи. Як котра мати чи батько хоч українці, були латинського обряду, то їх дітей тягнув силоміць до польської школи. З цієї причини були на нього скарги до староства і суду, але на тому й кінчалося, бо як то кажуть — „яке їхало таке й надибало". Знову ж в мішаних подружжях, всіми доступними способами затягував людей до списків латинського обряду, а за тим і до польської народности. Дотеперішні дружні відносини поміж обома парохіями — скінчилися. Кс. Костоловскі на Йордан більше з процесією не виходив, та й наш парох вже більше в костелі не відправляв. Українське населення збойкотувало польські свята, а теж і крамницю „Кулка рольнічеґо" і касу „Стефчика", чим спричинили упадок обох тих установ. Поміж молоддю та дітьми, постала ворожнеча а поміж старшими вперта боротьба. Йшла боротьба за кожну душу, при виборах за кожний голос.

Послом до парляменту у Відні вибрано тоді Тимотея Старуха, що вислуживши приписані літа при австрійській жандармерії, жив на пенсії в селі Слобода Золота, Бережанського повіту. Дуже добрий промовець, великий український патріот та безстрашний борець за права українського народу під Австрією, передусім за права українського се-

лянства. Втішався великою любовю та повною піддержкою таких знаних в тих часах провідників своїх громад, як Комарянський з Курян, Семен Баран з Раю, Глушко, Тикайло, Дулеба, Ріпецький з Лапшина, Штепований з Гинович, Недільський з Жукова, Шагай та Волощук з Шумлян, Степан Манацький, Петро Волощук, Федь Волощук, Гринько Кузів з Біща, Походжай, Турчин, Бакович, Семчишин, Бездухи, Кондрати з Вербова, Стельмахи, Ковба, Мотурняк Андрій, Баран Андрій з Поручина, Шуварівський, Куці, Ворона, Дармороси з Дворець та багато-багато інших громадян з кожного села цілого повіту. Це був його штаб.

— ⁂ —

Прийшов 1914 р. – початок першої світової війни, що так багато нещастя нанесла нашій Землі. Вже в часі відступу австрійської армії з над Збруча, в серпні того ж року, був тяжкий триденний бій поміж обома військами в селі Біще. Було багато вбитих та ранених, тоді частинно село згоріло. В 1915 році, після розгрому російських військ в Карпатах, знову докотився фронт до Золотої Липи і село знайшлося у фронтовій полосі. Біще тоді обсадив — баварський полк піхоти, та виселив усе населення поза фронт до лісу під Нараєвом. Багато вимерло тоді жінок, дітей та старців з голоду-холоду та хворіб, бо люди жили весь час в якихось будках зроблених з галузів та трави, а з прохарчуванням було тяжко. Знову ж населення з Поручина виселили російські війська в своє запілля, та хоч мали там люди подостатком харчів, голоду ніхто не терпів. Це й не дивно, бо москалі забрали були зі села всю рогату худобу, коні, і те робили в усіх селах і містах. З Біща забрано тоді майже всю череду худоби, остало дослівно 10 корів, що їх вдалося заховати в густих кущах. Через рік, тобто в 1916 р. під час так зв. офензиви Брусілова, фронт знову повернув з над ріки Стрипи над річку Ценівку і село Біще знайшлося у прифронтовій полосі, віддалене заледве 7 клм. від фронту, а що попереднього року спалено половину села, тиснулося населення по стайнях, стодолах та будь-яких старих „шопах" з маленькими дітьми та старцями. До того всього, фронт наближився — в селі повно війська, що розтягало для себе що могло, забираючи останній сніп чи останню картоплю. Дуже прикрі настали тоді часи для населення, — голодні й обдерті в старих військових плащах та ходаках на ногах, одним словом образ голоду-плачу та розпуки. Щойно під весну 1917 р. стало дещо легше людям, фронт відсунувся до річки Збруч, бо по російській стороні настала революція. По селах та лісах крилися численні дезертири, що не хотіли більше за Австрію воювати. Видно було по всьому, що це йде до кінця.

Минулося одне лихо, прийшли другі, а вже найбільшим лихом була пошесть хвороби, що її звали „гіспанка". Ця хвороба косила людей, і не минула майже ні одної хати. Поволі „докочувалася" й Австрія до свого кінця. Всім було вже досить цього великого нещастя, — голоднужда – хвороби.

Коли заяснів над нашою землею Перший Листопад 1918 року, не було дома свого війська, не було своїх військовиків, – стояли на далеких фронтах в Італії, Сербії навіть у Франції, а тут приходить наказ зі Львова від Національної Ради — перебрати від австрійської влади всі уряди й установи, та призначити нову владу — українську. В повітовому місті Бережанах, постала вже була Національна Рада під проводом полк. д-ра Ковшевича і вона розіславши гінців по селах, наказала зібрати всіх військових та молодих хлопців, по можности зі зброєю в руках, і в ночі здається з 3-тього на 4-те листопада, маршувати на Бережани та перебрати владу. Так і зроблено. Ми вийшли з Біща з початком ночі, пішли на гору Лисицю під селом Лапшином, а там ждали вже на нас хлопці з Вербова і Лапшина, — пішли дальше разом через Гайок і Жорниська до села Лісник, де збиралася ціла група. Тут застали ми вже декількох військових і хлопців з інших сіл. Один з військових, розділив відділ на дві групи – одна пішла роззброїти державну жандармерію на Містечку, а друга роззброївши декілька вартових біля військового маґазину і пекарні теж на Містечку, поставила своїх вартових, а решта подалася вздовж потока до великих військових маґазинів при вул. Тернопільській. Перебрали цей маґазин, варту роззброїли і самі станули на варті. Першими вартівниками були — Євстахій Манацький та Михайло Бойчак. Інші групи, надійшли від сторони Шибалина, Потутор і Посухова. Вони зайняли великі касарні біля залізниці, на Адамівці, порохівню, відтак скарбовий уряд, староство, окружний суд, вкінці ратушу, на вежі якої – вивішено державний український прапор. Так відбулося перебрання влади в Бережанах. По українських селах не треба було переводити ніяких змін, були свої війти і радні. В Біщу переведено зміну, бо там був війтом поляк. Зібралися загальні громадські збори, на яких обрано Степана Манацького війтом села. Настала велика радість в селі, що ось і ми будемо мати свою державу, незалежну і самостійну — не будемо примушені вислуговуватися чужинцям, що все вороже ставилися до нас, не будемо вже за них воювати та гинути як ті безрідні Івани, а працювати будемо лише для себе і своїх дітей. Покінчилися часи приниження нашого Народу, всякі панщини, шарварки, пропінації та інші ворогом видумані „блага", це все раз назавжди пропало.

Та не так сталося, – як ми думали. Віковічний наш ворог теж не спав, а готовився війною відібрати від нас те, що вже було наше. Почалися бої у Львові, відтак в північно-західних повітах Східної Галичини, опісля на Волині та Підляссю — із змінним щастям, аж доперва в травні-червні 1919 р., коли прибула з Франції добре вивінована польська армія Галера, вдалося полякам відсунути нашу Галицьку Армію до Збруча, що пізніше перейшла на територію великої України.

З приходом перших польських військових відділів, почалися політичні морди, грабунки та насильства. Замордовано свідомих і визначних наших людей в Нараєві і в Вербові. Не минула ця доля Біща, де замордовано батька автора цього допису, війта села — Степана Ма-

нацького. В селі Жукові замордовано господаря Недільського під самим пам'ятником Тараса Шевченка, а сам пам'ятник — знищено. Так було всюди в околиці, та в усій Східній Галичині. Невдовзі почалися масові арешти – одних ставили під полевий суд та присуджували людям довгі тяжкі кари, других відставляли до обозів інтернованих. Рахували всіх арештованих та вивезених до обозів смерти як їх називали, біля 60 тисяч людей, з яких половина повернула по літах до домів, а друга половина з голоду, хворіб, побоїв та нелюдських відносин — остала там на все. Автор цих рядків, зазнав також чимало лиха у польських військових в'язницях і таборах, але при Божій помочі — вдалось йому вийти із них ціло з життям.

Почавши – від 1923 року, коли полякам „признали" в Парижі Східну Галичину, дещо заспокоїлось теж і в Біщу. Українське населення прокинулося, та взялось до праці над відновленням культурного та економічного життя в громаді. Відновлено читальню „Просвіти", закладено кооперативу для продажу товарів, опісля куплено дім під кооперативу та звожено матеріяли під будову Народного Дому. Однак тяжко було в Біщу жити українському населенню, поляки все дивилися на Біще як на осередок польщини в тій околиці, тимто де могли і як могли дошкуляли нашому населенню. В Біщу була станиця поліції, потім починаючи від 1935 р. осідок так званої збірної громади на чолі з війтом поляком, поляком секретарем та польською бюрократією, до якої приналежних було 12 українських громад. Ті збірні громади мали за завдання, знищити самоуправу поодиноких громад, бо всі їх дотеперішні управнення, а головно в маєткових справах, перейшли на збірну громаду, вповні залежну від старости та інших адміністраційних чинників; видано такі закони і так постановили пани полковники у Варшаві. Також в Біщу була обводова команда польської парамілітарної організації „Стшелєц" якої командантом був Фіяла, учитель з Урманя. Ця організація хоронена поліцією, була великим нещастям та загрозою всіх довколишніх українських громад. Їм усе було вільно, ніхто їх не притягав до відповідальности за всі злочини, бандитські напади чи інші насильства, яких вони допускалися у відношенні до місцевого українського населення. Розбивали і нищили кооперативи і читальні, розганяли аматорські гуртки, що збиралися на проби, були шпигунами кожного можна сказати українця, розганяли українські фестини чи інші прилюдні свята, нападали вночі навіть на приватні доми, вибивали вікна, робили напади на молодь, здирали вишивки з дівчат і хлопців, напаствували весілля побиваючи домашніх і гостей. Таке життя в селі створювало невиносиму атмосферу і нічого дивного, що в короткому часі почала діяти ОУН, щоб спинити божевілля поляків. Це було в тих часах, коли поляки захворіли на „велике моцарство", що не потребувало з ніким і нічим рахуватись.

— ⁂ —

Так докотилися часи і події до вересня 1939 р. німецько-польської війни. Поляки зараз таки проголосили воєнні права, посилено поліційні станиці резервовими поліцистами і почалися арешти та відправа арештованих українців до Берези Картуської, яких списки були заздалегідь приготовані. Заарештовано тоді сотні людей, із сіл і міст, деяких таки вивезли, а багато не вспіли, бо за скоро розвивалися воєнні події, що перемінилися в повний розгром польської армії і польського „моцарства". Тих що остали по в'язницях, вдалося видобути ще перед приходом нових „визволителів". Так закінчився один розділ нашої історії з днем 17 вересня 1939 року, коли армія Сталіна перейшла ріку Збруч і пішла „визволяти" єдинокровних - братів в Західній Україні. З цим днем почався другий розділ понурої трагедії Галицько - Волинської Землі.

Прихід у вересні 1939 р. на наші землі большевиків приніс зі собою понуру дійсність московського деспотизму. Почалось панування НКВД — арешти, розстріли, вивози, заслання. Аж тоді усім прихильникам совєтччини — отворились очі... Цю дійсність характеризує ось таке міркування мого сусіда, жида Рота. Він – що із сіоніста, несподівано став комуністом, сказав до мене: „Те все, що люди собі ще за Польщі бажали — ось тепер і сповнилось. Українці хотіли мати вільну Україну, тепер її мають за цілих 10 копійок (натяк на больш. щоденник у Львові „Вільна Україна"); поляки хотіли мати у своїх руках „гандель" — тепер його мають у Львові на площі Сольських, де продають останню сорочку з хребта; жиди хотіли мати владу, тепер мають свій „жонд", тому всі повинні бути вдоволені, що маємо „веселе й радісне життя" !

За те „щасливе й радісне життя" Біще дорого заплатило, принісши в жертву одинадцять мужчин і одну дівчину, що їх НКВД розстріляв в 1940 – 41 рр. в Бережанській тюрмі чи деінде.

Згодом в 1943-му році, виступила до боротьби з окупантом нашої Землі — наша УПА. Найкраща і готова до посвяти молодь села Біща і Поручина, вступила в ряди війська УПА, і багато інших з усього повіту. У цих геройських рядах славної УПА – загинув і єдиний — син автора цих рядків — Степан.

ПОРУЧИН

Багато з цього, що написане про село Біще, відноситься теж і до села Поручина, бо обидва села творили одну українсько-католицьку парохію і віддаль від одного до другого була невелика. Є сліди, що початково село Поручин побудоване було дещо на північ від теперішнього села і це місце називають ще до сьогодні „старим Поручином". З цього місця, випливає кілька джерел, що разом як потік званий Королівка, перепливає серединою нинішнього села і під Біщем вливається до Золотої Липи. Звідки пішла назва Королівка – не можна точно сказа-

ти, але можливо, що взагалі усе село належало до так званих королівщин, себто власність короля і від цього й пішла назва потока. За селом на горбі над самою Золотою Липою стоїть давним-давно панський двір, а біля нього розливається біщецький став. Старі перекази подають, що на старому місці, де стояло село, — була також побудована наша церква, але докладно цього устійнити не можна, хоч неподалеку в громадському лісі, у віддалі може півтора кілометра, є сліди старезного кладовища.

Давно це мусіло бути - дуже давно, коли село Поручин збудувало свою церкву. Побудована вона в так зв. „Ліску", повище села, на південь — під Лисою Горою. Ця церква стоїть до сьогодні, побудована у старому стилі дерев'яних церков з грубезних дубових брусків нерізаних, а колених. Коли громадяни села, хотіли вибудувати на тому самому місці нову муровану церкву і почали вже стару розбирати, прийшло розпорядження з львівської консисторії, заперестати розбирання старої церкви, бо вона має залишитися як історична пам'ятка. І так вона остала до сьогодні. В селі переказували, що цю церкву мали побудувати дві родини, а то родини Болюхів і Масних. Зате іконостас мала збудувати родина Ковбів, бо на відворотній стороні, можна було відчитати напис – „Ковба". До старих родів в Поручині належали роди; Болюхи, Масні, Бойчуки, Кирикучки, Мотурняки, Стельмахи, Бучки, Огнисті, Стеці, Нечипори, Просєнки, Лещишини, Святі, Лісницькі і Басари. Само село на 95% відсотків українське. Лише кілька родин було польських та жидівських.

До свідомих родів в Поручині, до початку першої світової війни зараховували: Бойчаків, Мотурняків, Кінашів, Стельмахів, Ковбів, Лещишинів, Бучків, Жаґраїв, Болюхів і Баранів.

Після всіх воєнних злиднів, пожеж та воєнних знищень, почало село відбудовуватися, не забуваючи відбудувати в селі теж і свої культурні установи. На чолі цеї відбудови станув Мирон Бойчак, колишній учень Бережанської гімназії. Відновлено читальню „Просвіти", створено кооперативу, основано Т-во „Луг", відтак побудовано на громадській площі за війтівства Михайла Ковби, модерний будинок народньої школи. Заложено кооперативну вапнярку, що мала досить велике економічно-господарське значення. До помочі у праці в селі Миронові Бойчукові станули; — Іван Волощук, Андрій Лісницький, Гринько Стельмах, Яцко Масний, Гринько Стеців і писар Іван Стельмах. Ці громадяни довели до того, що село Поручин стало вибиватися на передове місце в Бережанському повіті.

Починаючи десь від 1879-тих до 1885 років, парохом українсько-католицької церкви в обох селах Біщу і Поручині, був о. Сильвестер Лепкий, батько поета і письменника професора Б. Лепкого; о. Сильвестер Лепкий був теж письменником, писав оповідання для народу та видавав їх малими книжечками. Після о. Лепкого, парохом наших сіл був о. Михайло Мосора, якому оба села завдячують своє повне культурне, політичне та господарське відродження. О. Мосора позакладав

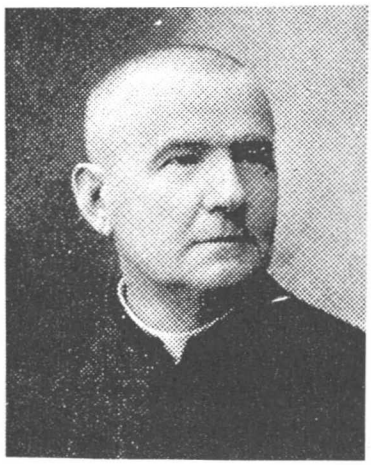

О. Михайло Мосора, парох сіл Біща і Поручина, якому ті села завдячували своє повне культурно-освітне та політичне відродження.

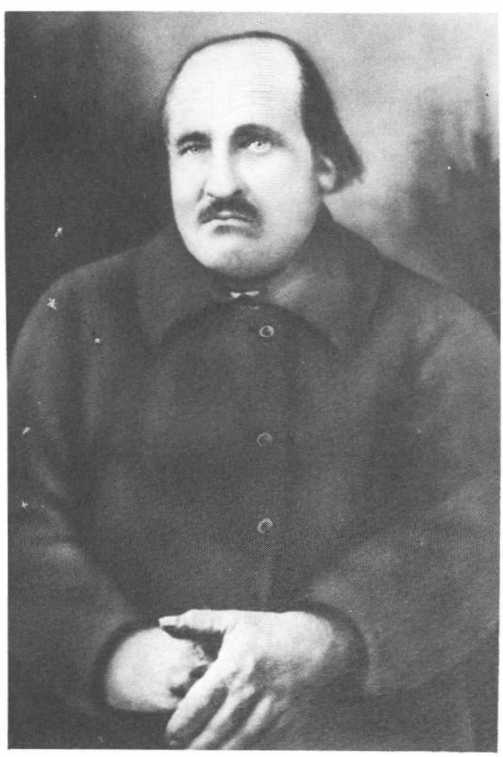

Сл. п. Степан Манацький, громадський діяч, організатор і війт села Біща, загинув від польської руки підчас окупації в 1919 р.

Д-р Марія Олександра Манацька-Гук, лікарка, виконує своє звання тут в ЗСА.

Сл. п. Степан Манацький, єдиний син Євстахія і внук сл. п. Степана Манацьких, загинув геройською смертю як бойовик УПАрмії з ворогами України.

Самоосвітний гурток в селі Біщу в 1937 р. Сидить посередині голова Ілько Ворона, з-права скарбник Мирон Лебідь, зліва секретар Ярослав Волощук.

в обох селах читальні „Просвіти", церковні крамниці, братства тверезости і за його почином, пішли перші сільські школярі до гімназії в Бережанах, щоби виповнити цю прогалину в житті народу а саме брак своєї інтеліґенції . Від 1905 р. до 1908 р., парохом був о. Маяковський, –що під оглядом політичним належав він до москвофілів або як тоді називали „кацапів" і не мав довіря в парохії, змушений був її покинути. По нім прийшов на парохію о. Пасіка, молодий дуже добрий і меткий священик, але по двох роках помер нагло на розрив серця. Він був членом священичої родини Пасіків, знаних українських патріотів, його рідний брат Петро, був сотником Січових Стрільців. До 1912 р., парохом був у наших селах о. Семчишин, сам родом з сусіднього села Вербова, дуже добрий священик та полум'яний український патріот, мав чудовий голос оперного співака, та тяжка хвороба легенів забрала його з цього світа в 1919 р. за часів української влади. Довголітнім дяком в нашій парохії був Ігнат Янчинський родом з Нараєва. Він теж вложив багато своєї праці для культурного розвитку парохії. Після виїзду о. Семчишина, парохом призначено о. Михайла Шараневича, який перейшов усі воєнні „блага" як і його парохіяни до 1956 року, себто до смерти. Після нього, ще якийсь час доїздив парох з Вербова о. Шеремета, опісля на наказ МВД мусів він перейти до цивільного життя в 1960 році, і від цього часу не має вже більше церковних відправ в нашій парохії, церкву замкнено. Так званий „старший брат", показався ніяким братом, а звичайним ганебним грабіжником, що намагається пограбувати не лише матеріяльні добра, але знищити душу народа та вирвати йому з грудий — його щире українське серце, і його прадідівську віру ! . .

Д-р Олександер Манацький, родом з Біща, кол. сотник УГА і командант військових шпиталів в Перемишлянах в 1918-1919 рр.

Проф. гімн. Роман Чубатий

СЕЛО БУДИЛІВ

(Події до двадцятих років нашого сторіччя)

Село Будилів побудовано праворуч ріки Стрипи, що своїм широким болотнистим руслом, пливе тут пів-луком просторою долиною серед очеретів, осоки та торфовищ, а в дальшому бігу творить великий став, що сягає до села Плотича Велика. Багато водиться тут дикої птиці – качки, гуси, водяні курки, перкуни, а в річці різної породи риби. Частина села розляглась обабіч великого яру, що простягається від південного заходу та поширюється в напрямі ріки. Головний шлях на півночі, веде від села Медової 1-клм. горішньою частиною села на південь, в напрямі села Плотича Велика (віддаль 7 клм. Побічні, менші дороги ведуть до ріки або в поле. При в'їздах у село, стоять придорожні пам'яткові хрести з часів пошести холери, на усіх чотирьох кінцях села.

Старі перекази виводять назву села від боярина Будила, що мав тут свій осідок, так і говорили: „Будилів двір", з чого пішла й назва – Будилів. Початок села сягає давніх історичних часів. Про те свідчать: старинна дерев'яна церква В. П. Параскевії з 17 сторіччя, відновлена 1764 р., дзвін з 17 сторіччя забраний москалями 1915 р., знайдені старі монети, татарські закривлені стріли, – вкінці назви, що збереглись до наших часів як: „Туркова гора", назва частини села „На валах", назва поля „За окопом", та вікові дерева-липи довкола церкви. Замітною в селі була дзвіниця вже новішої будови, чотирикутна, із три поверховим піддашшам, з чотирма милозвучними дзвонами, що їх також забрали москалі в 1915 р. Побіч дзвіниці, стояв кам'яний хрест на пам'ятку знесення панщини 1848 р., біля нього о. парохи щорічно відправляли молебень.

Розговірною мовою усього населення без ріжниці віровизнання, була мова українська, однак в роках польської окупації і під тиском польського духовенства, декілька родин римо-католиків, почали вдавати поляків і намагались говорити польською мовою, по правді ж говорили жахливим жарґоном. Українська мова населення села Будилова й околиць, визначалась специфічним говором як: взєв, втєв, Бережини, бабуні та приговірками – нуж то видиш, світ би ті не знав, пек за пек, бігме, перун би тя тріснув і т. п.

На підставі статистичних даних греко-католицького Митрополичого Ординаріяту у Львові з 1900 р., село Будилів мало 1850 мешканців, з чого 844 греко-католиків, 921 римо-кат. і 85 жидів. В 1939 р. було в

Будилові вже 2320 мешканців, з чого 979 греко-кат., 1311 римо-кат. і 30 жидів. Постає питання, звідкіля взялося так велике число римо-католиків? На це зложились різні причини, ось і вони: 1) місцеві власники великих фільварків, спольщені графи Дзєдушицькі та Баворовські (з колишнього роду Дідухів і Баворів) сприяли польонізації села, спроваджуючи із заходу польську фільварочну службу, колоністів-ремісників, підпомагаючи матеріяльно і місцевих неграмотних наших селян, коли вони погодились змінити свій рел. обряд; 2) більша заможність поляків у відношенні до місцевого автохтонного населення, себто залежність бідних; 3) шовінізм польського духовенства від часу збудування костела і заснування рим-кат. парохії в 1854 р.; польські „пробощі" разом із своїми прибічниками, війтом, ковалем, органістом та двірською службою, старалися всіми можливими способами, перевести на латинський обряд малосвідомих наших селян, звертаючи увагу на мішані подружжя та їх родини; 4) поляки-вчителі місцевої польської двоклясної школи, навчали польську мову, історію і все що польське, цілком нехтуючи українську мову, а навіть звільняли від науки учнів греко-католиків, які трималися свого обряду, мовляв, краще хай будуть анальфабетами, — що їхні неграмотні батьки радо приймали. Вплив такої школи був для тодішнього греко-католицького українського населення до тої міри шкідливий, що колишні учні греко-католики, подавали свої імена у польському вислові — говорили „Міхал, Ян, Базилі", а Михайло Пиріг звав себе „Міхал Піруґ"; 5) брак активности і національна байдужість нашого тодішнього духовенства, що схилялося в сторону поляків або москалів не дбаючи про своїх вірних, або не здаючи собі справи з великої загрози денаціоналізації села, а також старечий вік довголітніх парохів в Будилові (як о. Балко, о. Антін Гриневич) — усе те було на руку латинізаторам села; 6) вкінці, польська адміністрація повіту: староство, жандармерія, податкові уряди, повітова самоуправа та жиди склепарі і шинкарі, що тримали сторону пануючих та їм вислуговувались, — всі вони при помочі різних матеріяльних обіцянок і приман, сприяли поширюванні неграмотности, пиятики й хрунівства при усіх виборах, що тоді відбувались, а також зміні свого обряду і національности.

Прізвища місцевого населення, творилися ще з давніх часів від назв різних занять, якими вони займались: так постали прізвища — Боднар, Колодій, Олійник, Садівник, Швець, Кравець, Польовий. Деякі прізвища прийнялись від назви страв як наприк. Пиріг, Борщ, — деякі від овочів — Квасниця, Грушка, або від імен — Іванишин, Стефанишин, Пилипишин, Стасишин. Знані були також будилівські родини Чижевських, Манащуків, Федорів, Гупаловських, Гуменюків і Таращуків. З-поміж латинників, були знані роди — Злобіцьких, Ґоліновських, Зьомків, Войтусів та Бочарів.

З панщизняних часів залишилася давньо-польська пам'ятка посеред села — простора корчма, розсадник деморалізації, пиянства, а то

й крадіжок по селу, щоб було за що випити. Цей розсадник усього зла, доводив також до зубожіння села, винищуючої лихви та ліцитацій селянського дорібку. В Будилові був 300 морґовий фільварок, власність жидів Ротштайнів, до них належала і ґуральня. Працювала ще й олійня, власність місцевого селянина-поляка і кілька ткацьких варстатів. Селяни займались головно хліборобством, дехто бджільництвом, були також свої шевці, кравці, столярі та ковалі. Коли прийшла польська окупація в 1919 р., зараз же примушено жидів розпарцелювати фільварок поміж поляків і латинників, а також напливових польських колоністів. Очевидно селяни-українці не скористали з цього розподілу землі, хоча голод на землю був великий.

Цей голод на землю існував уже перед першою світовою війною, бо людей прибувало, а кількість землі була однакова. Промислу не було жодного, а торгівля вся в руках жидів. Тож молоді хлопці і дівчата не маючи виглядів на поправу своєї долі – виїздили за море шукати праці і хліба, головно до Канади і північної Америки. Виїздили також на сезонові роботи до Прусії, відтак до Франції.

Уся ця закутина, до якої належали села Будилів, Медова, Каплинці і Вимислівка, дуже відстала була від усякого поступу, життя і зв'язків, була немов відтята від решти світу, маючи дуже низький рівень освіти, науки й культури. Нічого й дивуватись, до Бережан де було староство, окружний суд, гімназія, учительська семінарія, промислова школа та філії українських повітових товариств, – треба було проїхати 32 клм, до залізничої станції 13 клм, а до Зборова аж 25 клм, до повітового суду в Козові 18 клм, поштового уряду в Кізлові 12 клм. Коли до цього додати брак мурованих доріг, осінні та весняні розтопи, – тож не було легко видістатись зі села, та тримати зв'язок з повітовим центром. Примітивізм способу життя, незнання і брак усякої гігієни, відкриті криниці при великій вологості ріки Стрипи, були справжнім підложжям поширення пошесних хворіб – черевного тифу, червінки, шкарлятини та інших, восени і весною кожного року.

Але була й одна позитивна сторінка цього сільського примітивізму і консерватизму – вони саме зберегли велике багатство народньої усної словесности, перекази, повір'я, приповідки, приказки, ворожби, замовлювання, обрядові пісні, обходи, похоронні голосіння, а також збережено до першої світової війни своєрідну ношу, що її самі виготовляли з матеріялів власного виробу.

Повільний зворот в освідомленні села, розпочався у 80 роках минулого сторіччя, коли прибув до села молодий, ідейний парох о. Юрій Чубатий. Вірний зложеним обітам, як колишній член таємного гімназійного гуртка „Громада", згодом голова цього гуртка у 1874 р. (див. розвідка д-ра Кирила Студинського – „Причинки до діяльности студентських громад, на основі поліційних матеріялів", д-р Євген Олесницький – „Спомини"), присвятився всеціло праці для свого обездоленого народу. Особистий приятель славного тоді мистця Корнила Устияно-

вича, під час богословських студій симпатик Івана Франка, опісля д-ра Лева Ганкевича, приєднався цілим серцем до народовецької групи українських патріотів, зате й зазнав нераз великих прикростей від тодішніх москвофільських вищих духовних чинників, що в пізнішому житті залишило болючі для нього наслідки. Був 33 роки душпастирем в Будилові з дочерними селами Медовою, та Вимислівкою. В тому часі передусім старався цілою енергією, успішно протидіяти польонізаційній акції ворогів народу, і дослівно боротись за кожну душу. Обдарований природою гарним теноровим голосом, привернув красу і велич нашого обряду в церковних відправах, оживив церковні братства,головно,,Братство Тверезости" і поборював здавна закорінену пиятику та інші лиха, що були з ним пов'язані. Подбав за гігієнічні уліпшення, накривання криниць, дезінфекційні засоби проти пошесних хворіб. За його старанням закуплено протипожежну помпу - сикавку, й утворено з вислужених військових – першу пожежну сторожу, що була зав'язком пізнішого товариства „Січ". 1896 р. заснував читальню „Просвіти", зорганізував в селі клітину забезпеченевого товариства від пожежі „Дністер" з осідком у Львові, у противагу до польського товариства „Фльоріянка" з осідком у Кракові. В неділі і свята вечорами відбувалися сходини членів тов. „Просвіта" під проводом о. пароха, на котрих читали повчальні книжки, вчилися, а о. парох розповідав про новітні досягнення у всіх ділянках науки. Йому допомагав пізніше син Роман гімназійний учень, з часом свідоміші селяни, колишні вислужені військовики. У передвиборчому часі при виборах до сойму у Львові чи парляменту у Відні, – о. парох запрошував з недалекої Слободи Золотої знаного українського народнього трибуна, посла до галицького сойму Тимотея Старуха, який виголошував патріотичні промови, що глибоко западали в серця і світогляд вдячних слухачів. Одного разу приїхали до села разом з послом Старухом тодішні студенти, Євсевій Бачинський (пізніший парох і декан Бережан) та Зенон Кузеля, пізніший визначний учений і проф. університету. Великою прислугою о. пароха Чубатого, була купівля понад 300 морґів землі з жидівського фільварку, яку набули селяни Будилова, Медової, Каплинець та Вимислівки. Його старанням і розумним переведенням, здійснилося це купно в користь і добро всіх чотирьох громад.

Беручи приклад з господарювання о. пароха, селяни почали й собі примінювати новітні господарські машини й знаряддя в своїх господарствах, закупляючи молотілки, січкарні, більш-скибові плуги, почали вживати штучні добрива і заводити культури шляхетних овочевих дерев.

Релігійна та громадська пряця о. пароха давали добрі і гарні висліди, почалось відродження села у всіх важливіших ділянках громадського життя. Тоді закладено крамницю потрібних селянам товарів, побудовано нове приходство і пороблено заходи й приготування для побудови нової церкви, що й здійснив вже по смерти о. Чубатого його наступник – о. Роман Дякон.

1898 р. під час канонічної візитації Бережанського та Кізлівського деканатів, візитував церкву і парохію Будилів, львівський греко-католицький Митрополит Сильвестер Кардинал Сембратович, якого приявність багато причинилася для релігійного та національного піднесення на дусі місцевого населення.

Ясним промінням у житті о. Юрія Чубатого, був день проголошення ним в Будилові відновлення самостійности Української Держави в листопаді 1918 р.

Знесилений віком, працею, турботами та прикрими переживаннями під час першої світової війни, закінчив о. Юрій Чубатий трудяще життя 17 вересня 1921 р. проживши 69 літ. Залишив по собі вдячну пам'ять серед своїх парохіян, які ще й сьогодні доглядають його могилу.

Коли з інших сіл Бережанського повіту, ще перед першою світовою війною – розумні господарі висилали своїх дітей на науку в середніх школах до повітових міст, то з Будилова заледве один учень вчився в Бережанській гімназії – Амброзій Редкевич син Платона,який після закінчення гімназії з відзначенням, осягнув ступінь доктора св. богословії, пізніше був професором теології, душпастирював в ЗСА і в Канаді, де кілька років тому – помер. Другим, що покінчив вищі студії, був Роман Чубатий, син о. пароха Юрія Чубатого. Був учнем гімназії в Тернополі, пізніше закінчив студії клясичної філології Львівського університету, був професором гімназії в Станиславові відтак у Львові. В часі першої світової війни, служив як військовик у Леґіоні УСС-ів.

Діяльність о. Юрія Чубатого продовжав гідно його наступник о. Роман Дякон і йому довелося закінчити будову нової, мурованої церкви.

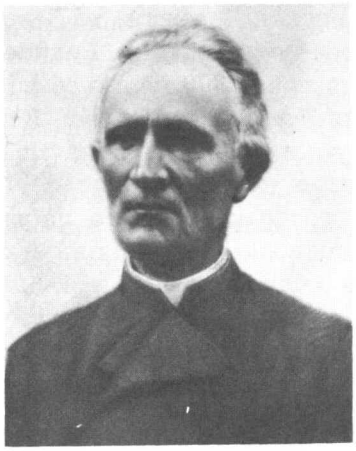

О. Юрій Чубатий, довголітній парох Будилова.